

Tamara Bjažić Klarin

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Ishodišta i prilagodbe jednotraktnog sustava u projektima i realizacijama Drage Galića

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Primljen – *Received* 13. 10. 2022.

UDK 72Galić, D.

DOI <https://doi.org/10.31664/ripu.2022.46.13>

Sažetak

Drago Galić (Zagreb, 1907. – 1992.) upisao se u povijest hrvatske arhitekture 20. stoljeća svojim kanonskim djelima stambene arhitekture u Ulici grada Vukovara i na Svačićevu trgu u Zagrebu – oglednim primjerima inovativnoga, studioznog pristupa promišljanju “galerijskog tipa” višestambenih zgrada 1950-ih godina, ali i transfera utjecaja tadašnje europske produkcije, odnosno Le Corbusierova *Unité d’habitation* u Marseillesu. Ne osporavajući Le Corbusierov utjecaj, rad nudi njihovu nešto drukčiju interpretaciju u kontekstu Galićeva arhitektonskog opusa koji im prethodi, posebice u korelaciji s nizom

projekata bolničke i hotelske arhitekture u fokusu njegova projektantskog rada 1930-ih godina te malo poznatim, ali važnim neizvedenim projektom stambenog kompleksa za namještenike Penzionog zavoda s dvoetažnim stanovima u Preradovićevoj ulici 21–23 u Zagrebu, izrađenim u suradnji s Mladenom Kauzlarićem 1942./1943. godine. U svim navedenim projektima Galić koristi isti tip prostorne organizacije proizašao iz arhitekture paviljonskih bolnica koji zajedno s oblikovanjem jamči optimum sunca, svježeg zraka i zelenila svakom od stanara.

Ključne riječi: *Drago Galić, Le Corbusier, jednotrakt, lamela, bolnica, hotel, kolektivno stanovanje*

Uvod

Višestambene zgrade u Ulici grada Vukovara i na Svačićevu trgu u Zagrebu arhitekta Drage Galića (Zagreb, 1907. – 1992.) kanonska su djela zrelog modernizma 1950-ih godina.¹ Nastaju u trenutku kad arhitekti po završenoj prvoj fazi obnove zemlje nakon Drugoga svjetskog rata obilježenoj skromnim arhitektonskim ostvarenjima nakratko materijaliziraju svoju viziju arhitekture samoupravnog socijalizma – kvalitetnog prostora svakodnevnog življenja primjenom novih prostorno-organizacijskih i konstruktivnih, a time neminovno i oblikovnih rješenja. Afirmacija takve vrste arhitekture implicirala je redefiniranje njezinih ciljeva, odnosno uloge i rada arhitekata u terminima individualnoga, autorskog djela, a kao uzor (inter)disciplinarnе širine kakvu zahtijeva moderna arhitektura, odabran je Le Corbusier – arhitekt, slikar, kipar, urbanist, teoretičar i publicist. Na tom tragu, Savez društava

arhitekata Jugoslavije organizira krajem 1952. i početkom 1953. godine putujuću izložbu *Le Corbusier* održanu u svim republičkim centrima, izuzev Titograda (današnje Podgorice), te u Splitu i Mostaru. Dijelom zahvaljujući toj izložbi, a dijelom kao posljedica stvarnoga zaokreta prema drukčijem promišljanju stanogradnje, Le Corbusierov *Unité d’habitation* (1947. – 1952.) postaje referentnim modelom za stotine stambenih zgrada diljem Jugoslavije, a najuspjelijim primjerom odgovora na ideju *Unitéa* na njezinu tlu drži se upravo Galićeva zgrada u Ulici grada Vukovara 35–35a (tada Moskovska, potom Beogradska; od 1957. do 1991. Ulica proleterskih brigada), izgrađena između 1953. i 1957. godine.² Unatoč neospornom Le Corbusierovu utjecaju, ovaj rad će pokazati kako je riječ o realizaciji koja je istovremeno ishod implementacije i nadgradnje bazičnoga prostorno-organizacijskog tipa korištenog tijekom Galićeve dugogodišnje prijeratne prakse projektiranja namjenom srodnih zgrada

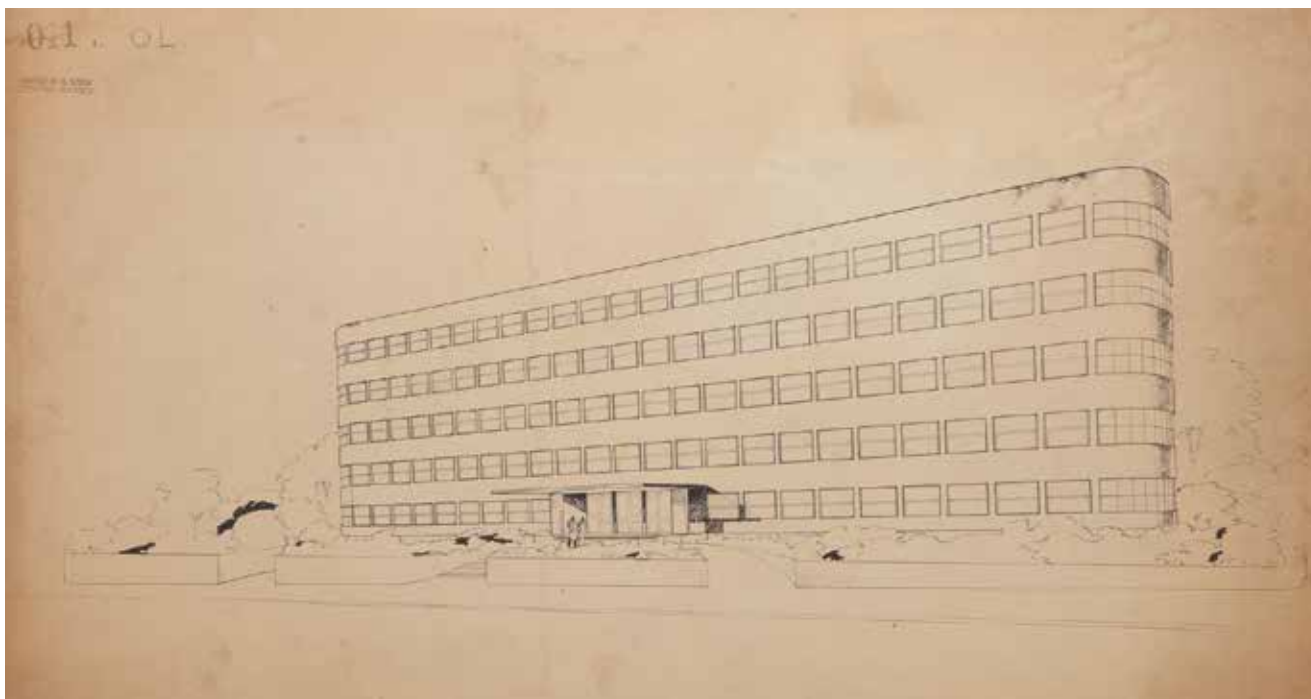
za zdravstvo i turizam, ali i stanovanje.³ Naime, Galićev *Unité* izravno se oslanja na malo poznati projekt stambenog kompleksa s dvoetažnim stanovima u Preradovićevoj ulici, izrađen u suradnji s Mladenom Kauzlarićem 1942./1943. godine. Sâm Galić taj je projekt naveo i opisao u pregledu svoga rada u publikaciji *Arhitekti članovi Jugoslavenske akademije* (1991.): »Kompleks stambene izgradnje, Zagreb, Preradovića 21–23, studijski projekt. Stanovi trosobni u dva nivoa – tip stanova realiziran 1953. u stambenim zgradama u Zagrebu, Proleterskih brigada 35 i 43.«⁴

Ishodište tipa – projekti zdravstvenih ustanova

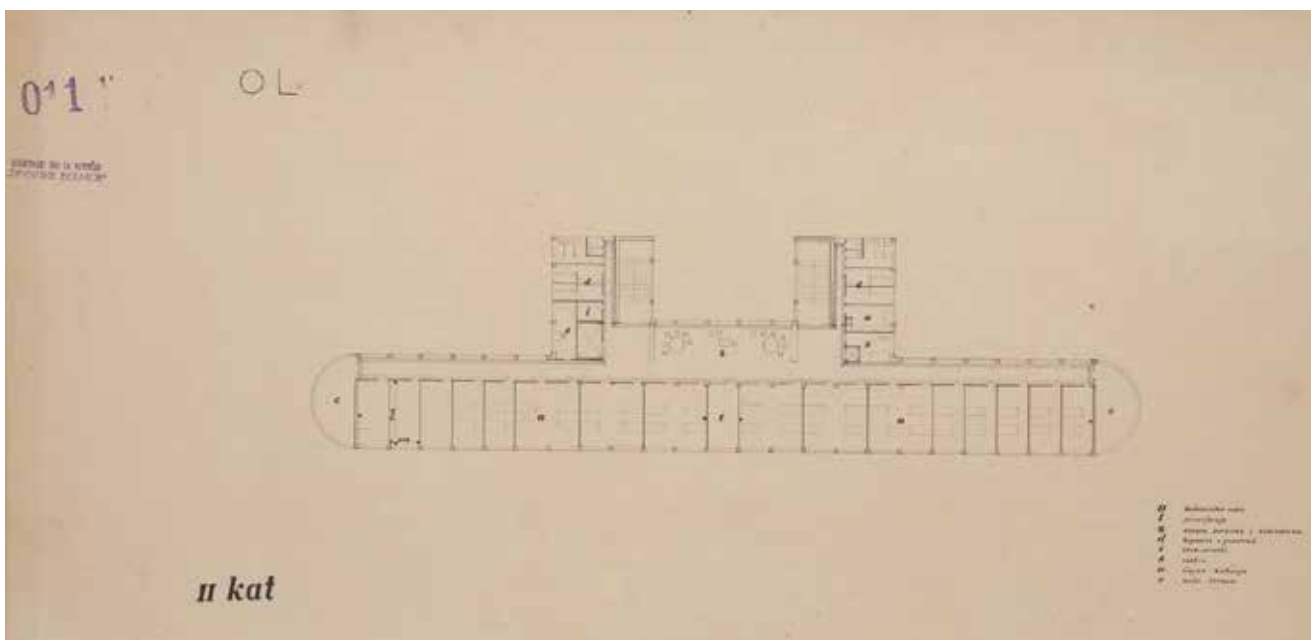
Prijeratni opus Drage Galića, zahvaljujući višegodišnjoj suradnji s Dragom Iblerom (1930. – 1939.) i kiparom Antunom Augustinčićem, kao i samostalnom radu, bogat je brojem, ali i različitim vrstama projekata.⁵ Njegovu glavninu čine obiteljske kuće i najamne stambene ili stambeno-poslovne zgrade. Prvo Galićevo zaposlenje je u atelijeru Huga Ehrlicha (1926. – 1929.) gdje sudjeluje u realizaciji najvećega najamnog stambenog kompleksa međuratnog Zagreba za Nadarbinu Nadbiskupije zagrebačke (Vlaška – Bauerova – Martićeva). U Ehrlichovu atelijeru Galić surađuje sa svojim budućim poslodavcima (od 1930.) Jurjem Denzlerom i Mladenom Kauzlarićem, koji ga vjerojatno upoznaje s Iblerom čiji je suradnik, ali i student na Školi za arhitekturu Akademije za likovne umjetnosti.⁶ Uz Kauzlarića, Stjepana Planića i Lavoslava Horvata, Galić postaje dio kruga Iblerovih studenata koji se formira na Školi i aktivan je unutar Udruženja umjetnika Zemlja.⁷ Pripadnici toga kruga bili su važni nositelji novog shvaćanja zadaća arhitekture krajem 1920-ih i početkom 1930-ih godina. Svjesni zaostajanja domaće sredine za suvremenim arhitektonskim i urbanističkim praksama Njemačke i Čehoslovačke, s kojima se upoznaju izravno i neposredno putem časopisa i gostujućih izložaba *Čehoslovačka arhitektura* (1928.) i *Nemačka savremena likovna umetnost i arhitektura* (1931.) u Zagrebu, zagrebački arhitekti prihvaćaju postulate *novoga građenja*. *Novo građenje* imperativ je tadašnjega društvenog trenutka, obilježenog akutnom stambenom krizom, velikim brojem oboljelih od tuberkuloze te deficitom zdravstvenih i obrazovnih ustanova. Početkom 1930-ih godina, oko 80 posto stanovništva Jugoslavije živi u supstandardnim uvjetima, pa arhitektura postaje alat koji će što većem broju ljudi osigurati kvalitetan, funkcionalan i ekonomičan stambeni prostor dostojan čovjeka – sanitarije, više stambenih prostorija, optimalnu insolaciju i prozračivanje, te vanjske stambene prostore, lođe, balkone i terase. Da bi se to ostvarilo, neminovne su tipizacija i tvornička proizvodnja stambenog prostora, a time i primjena ekonomičnih, suvremenih konstrukcija i materijala – skeletne konstrukcije i armiranog betona ili željeza. Oni su ujedno i preduvjet realizacije *slobodnog plana*, fleksibilne organizacije prostora ostvarene primjenom nenosivih pregradnih zidova, oblikovanja otvora u skladu s namjenom pojedinih prostorija (prozora u nizu), a onda i pročelja, te ravnog krova s terasom. Kao optimalan tip stambene zgrade koja može zadovoljiti sve navedene parametre, uključujući

veću koncentraciju stanovnika, nametnula se stambena *lamela*,⁸ višekratna slobodnostojeća zgrada u zelenilu. Taj tip usvojen je konsenzusom progresivnih europskih arhitekata na trećem zasjedanju Međunarodnog kongresa moderne arhitekture (CIAM) u Bruxellesu 1930. godine.⁹ U Kraljevini Jugoslaviji nije ga bilo moguće realizirati zbog tehnološke nerazvijenosti i izostanka državnih i/ili gradskih programa socijalne stambene izgradnje.¹⁰ U najamnim višestambenim zgradama i obiteljskim kućama bila je moguća samo parcijalna primjena, odnosno modifikacija osnovnog tipa, što Ibler i čini među prvima u stambenim zgradama Wellisch u Martićevoj i Vlaškoj (1930./1931.) te stambenoj zgradi Okružnog ureda za osiguranje radnika u Mostaru (1930.). Drago Galić sudjeluje u realizaciji svih navedenih projekata.

U takvoj konstelaciji zgrade zdravstvenih i obrazovnih ustanova prepoznate su kao idealan poligon za demonstraciju svih postulata *novoga građenja*. U prilog razvoju novog tipa zdravstvenih zgrada išla je nova zakonska regulativa, odnosno modernizacijski procesi započeti početkom 1930-ih godina teritorijalnom i upravnom reorganizacijom Jugoslavije na banovine. U sjedištima devet banovina djeluju upravni organi, okružni uredi za osiguranje radnika,¹¹ higijenski zavodi i banovinske bolnice, što je iniciralo izgradnju novih zgrada za koje se raspisuju javni arhitektonski natječaji. Tip zdravstvene zgrade generiran je iz bolničke zgrade – paviljona 1920-ih, u obliku lamele namijenjene pojedinim specijalističkim odjelima ili ustanovama, čiji su predlošci sanatorij Zonnestraal u Hilversumu Bernarda Bijvoeta i Johanna Duikera (1926. – 1931.) te Okružna bolnica u Wailbingenu Richarda Döckera (1926. – 1928.). Početno, cjelovito obrazloženje toga tipa u Jugoslaviji ponudili su arhitekt Ernest Weissmann i liječnik Miroslav Delić u projektu Sanatorija za tuberkulozu kostiju i zglobova u Kraljevici, prvom u seriji projekata tipske prefabricirane zgrade sanatorija i bolnica objavljenoj u publikaciji *Sanatorij tuberkuloze kosti i zglobova*.¹² Vjerojatno ne slučajno, Weissmann je publikaciju objavio u ljeto 1930., u godini raspisivanja međunarodnih natječaja za Židovsku bolnicu te Zakladnu i kliničku bolnicu u Zagrebu. Pri opisu tipskog projekta Weissmann i Delić posebnu pažnju posvetili su bolesničkoj sobi s terasom te njezinoj optimalnoj insolaciji i prozračivanju iz koje proizlazi jednotraktna tlocrtna dispozicija (nizanje prostorija samo duž jedne strane glavne komunikacije – hodnika), terasasti presjek (uvlačenje viših etaža kako bi se izbjeglo zasjenjivanje nižih) i upotreba skeletne nosive konstrukcije koja omogućava rastvaranje pročelja velikim staklenim ploham. Za efikasan rad bolnice ne manje važne bile su dispozicija pojedinih funkcionalnih grupa (prijema i servisnih sadržaja u prizemlju) i vertikalnih komunikacija te objedinjavanje instalacija u vertikalnim i horizontalnim kanalima.¹³ Weissmann rezolutno ukida podrum zbog nedovoljne kvalitete prostorija, ali i velikih troškova hidroizolaterskih radova. Galić je većinu navedenoga uspješno primijenio u svome prvom projektu bolničke zgrade – u dosad malo poznatom natječajnom projektu Židovske bolnice izrađenom u suradnji sa Zvonimirom Požgajem (sl. 1–2).¹⁴ Bolnica je četverokatna lamela skeletne konstrukcije, simetričnog tlocrta i jednotraktnom prostornom dispozicijom

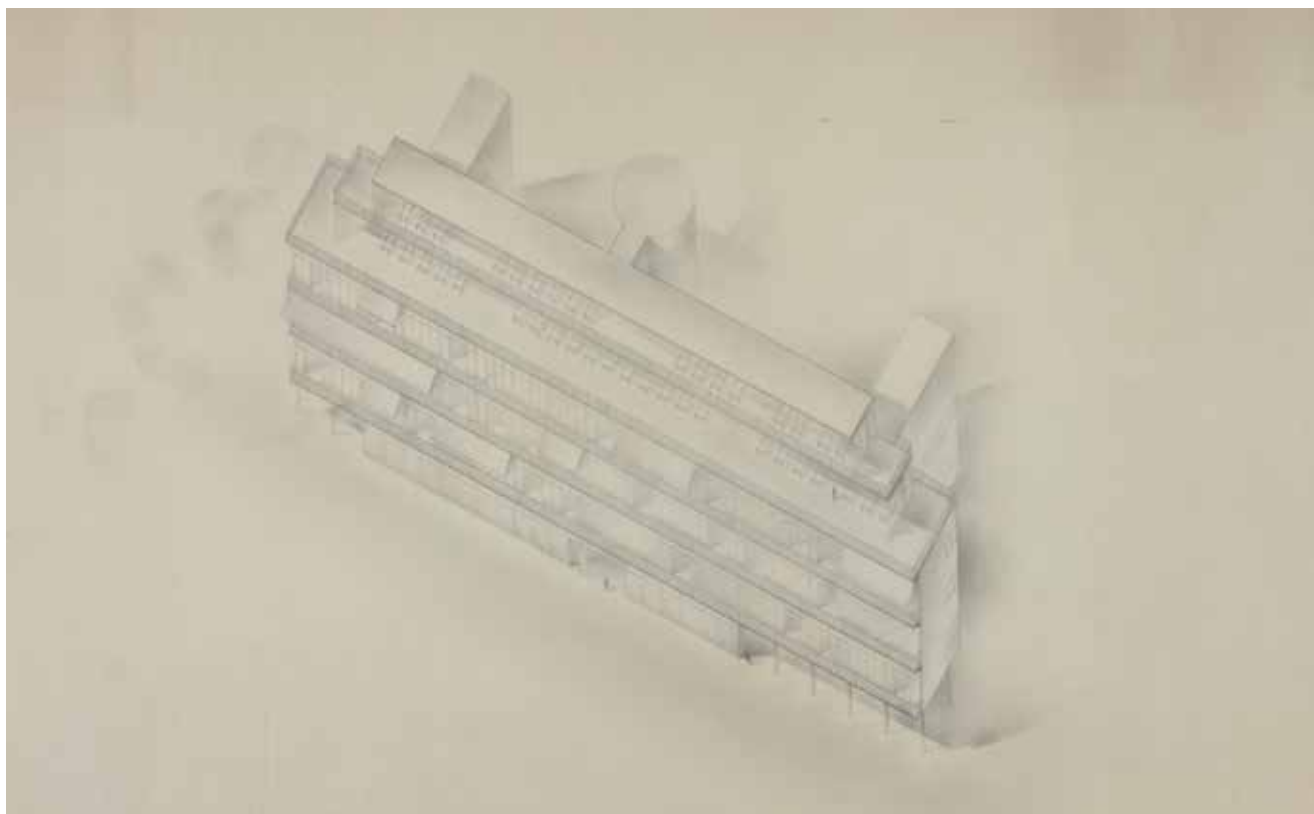
1. Drago Galić i Zvonimir Požgaj, Projekt Židovske bolnice u Zagrebu (1930.), perspektivni prikaz, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski muzej arhitekture, Osobni arhivski fond Drage Galića (dalje: HAZU-HMA-OAF DG)
Drago Galić and Zvonimir Požgaj, design of the Jewish Hospital in Zagreb (1930), perspective view

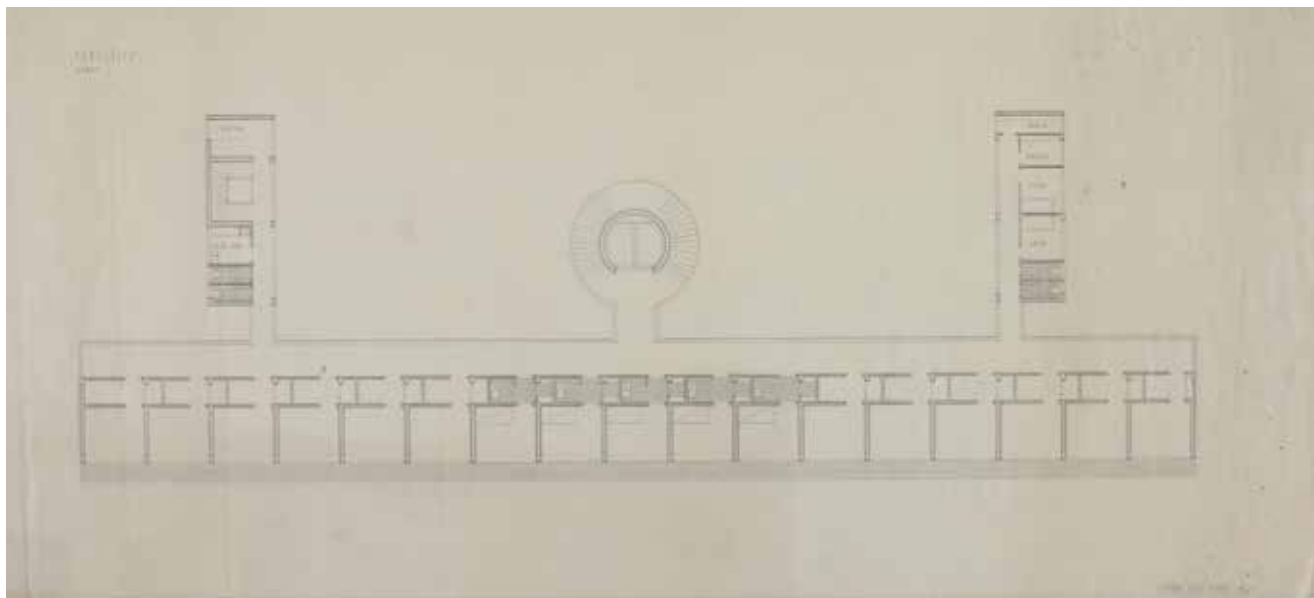
2. Drago Galić i Zvonimir Požgaj, Projekt Židovske bolnice u Zagrebu, tlocrt II. kata (HAZU-HMA-OAF DG)
Drago Galić and Zvonimir Požgaj, design of the Jewish Hospital in Zagreb, second-floor plan

bolesničkih soba te dvama aneksima s ostalim sadržajima i vertikalnim komunikacijama. Projektirana na skućenoj parceli u Petrovoj ulici, zgrada nema balkone, ali zato ima prostranu krovnu terasu i natprosječno velik broj prostorija za odmor i boravak pokretnih bolesnika te knjižnicu. Daljnja razrada tipa uslijedila je tek 1934. u Galićevu neizvedenom

projektu oporavišta Topolšica implementacijom terasastog presjeka, balkona i velikih ostakljenih ploha bolesničkih soba duž cijelog pročelja (sl. 3–4). Zatvoreni, homogeni volumen, svojstven projektu Židovske bolnice, transformiran je ovdje u fluidnu strukturu horizontalnih poteza terasa i staklenih ploha. Prostori zajedničkog boravka, prostrani centralni hal,

3. Drago Galić, Projekt oporavilišta Topolšica (1934.), perspektivni prikaz (HAZU-HMA-OAF DG, HMA 00/505A4)
Drago Galić, design of the convalescent centre in Topolšica (1934), perspective view

4. Drago Galić, Projekt oporavilišta Topolšica, tlocrt karakterističnog kata (HAZU-HMA-OAF DG, HMA 00/505A2)
Drago Galić, design of the convalescent centre in Topolšica, typical floor plan

izravno povezan s blagovaonicom, i terasa koncentrirani su u prizemlju i na krovu. U usporedbi s rješenjem bolničke zgrade iz 1930. godine, oporavilište u Topolšici ima jednokrevetne sobe s preprostorom – garderobom i prostorom za pranje.¹⁵ U međuvremenu, zajedno ili samostalno, Ibler i

Galić su eksperimentirali s terasastim presjekom u projektima Đačke menze Srednjoškolske poliklinike u Zagrebu (1931.) i hotela Jugoslavenskoga hotelskog akcionog društva u Splitu (1933.). Za Iblera takvo rješenje nije bilo nikakva novina. Po uzoru na Hansa Poelziga, čiji je bio student, koristi

ga još 1920-ih u projektima za Gradsku vijećnicu na Sušaku i Središnji ured za osiguranje radnika (SUZOR) u Zagrebu, gdje je primjena terasastog presjeka motivirana isključivo oblikovnim razlozima.¹⁶ Galićeva istraživanja mogućnosti korištenja terasastog presjeka u zgradama različite namjene dodatno je potaknula knjiga spomenutog Richarda Döckera *Terrassen Typ – Krankenhaus, Erholungsheim, Hotel, Bürohaus, Einfamilienhaus, Siedlungshaus, Miethaus und die Stadt*, sačuvana u biblioteci arhitekta.¹⁷

Dubrovački pansioni i Hotel *Splendid*

Izgradnja hotela i pansiona u morskim i planinskim ljetovalištima, zimovalištima i oporavilištima je sve češća investicija domaćih i inozemnih privatnih osoba i dioničkih društava 1930-ih godina. Podržana je razvojem prometne i komunalne infrastrukture financirane od gradskih i banovinskih vlasti, te nastojanjima države da turizam i hotelijerstvo, prosperitetnu privrednu granu, unaprijedi donošenjem adekvatne zakonske regulative.¹⁸ Poput zgrada javnih ustanova, i hoteli zahtijevaju modernizaciju, podizanje standarda ponude i opremljenosti na europsku razinu čemu se arhitekti moraju posvetiti »sa velikim pregnućem«, kako je navedeno 1933. godine u uvodniku temata o hotelima ljubljanskog časopisa *Arhitektura*.¹⁹ Zahvaljujući fleksibilnosti arhitektonskog tipa lamele, iskustva stečena projektiranjem zdravstvenih ustanova bila su primjenjiva na srodne zgrade hotela i pansiona, a potom i na višestambene zgrade, što je i bio redosljed implementacije u razdoblju od 1930-ih do 1950-ih godina, čitljive u Galićevu radu. Bolnice, oporavilišta, hoteli i pansioni (u kojima su česti gosti rekonvalescenti i bolešljivi) imaju sličnu namjenu i istu najmanju prostornu jedinicu – bolesničku, odnosno hotelsku sobu s terasom, opremljenu najsuvremenijim tehnološkim postignućima – tekućom vodom s odvodnjom, električnom rasvjetom i centralnim grijanjem.²⁰ Nadalje, ista je i dispozicija pojedinih funkcionalnih grupa prostorija po etažama (servisni sadržaji i prijem u prizemlju te bolesničke, odnosno hotelske sobe na katovima), a dijelom i obrada i oprema interijera koja mora jamčiti jednostavno održavanje i trajnost. Izravne poveznice arhitekture zdravstvenih i hotelskih zgrada istaknuo je još 1923. arhitekt Ignjat Fischer pri gradnji prvoga zagrebačkog luksuznog hotela Dioničkog društva za izgradnju svratišta i kupališta (danas Hotel *Esplanade*). U trenutku kad grad trpi od kroničnog manjka hotelskog smještaja, Fischer zagovara suvremen, kvalitetan, higijenski i cijenom dostupan smještaj: »Prvi je princip, da hotel mora u svim svojim dijelovima funkcionirati kao kakav stroj, drugi, da je u svojoj uredbi sličan spavaćem vagonu, a treći da u pogledu higijene i čistoće potpunoma odgovara kliničkim zahtjevima. Jednom riječju, sinteza stroja, spavaćeg vagona i klinike.«²¹

Galić je u Dubrovniku dobio jedinstvenu priliku unaprijediti rješenje uspostavljeno u projektu oporavilišta Topolšica i to u nizu od pet pansiona i hotela realiziranih između 1934. i 1939. godine – pansiona *Vila Roxy* (1934.) i pansiona Paska

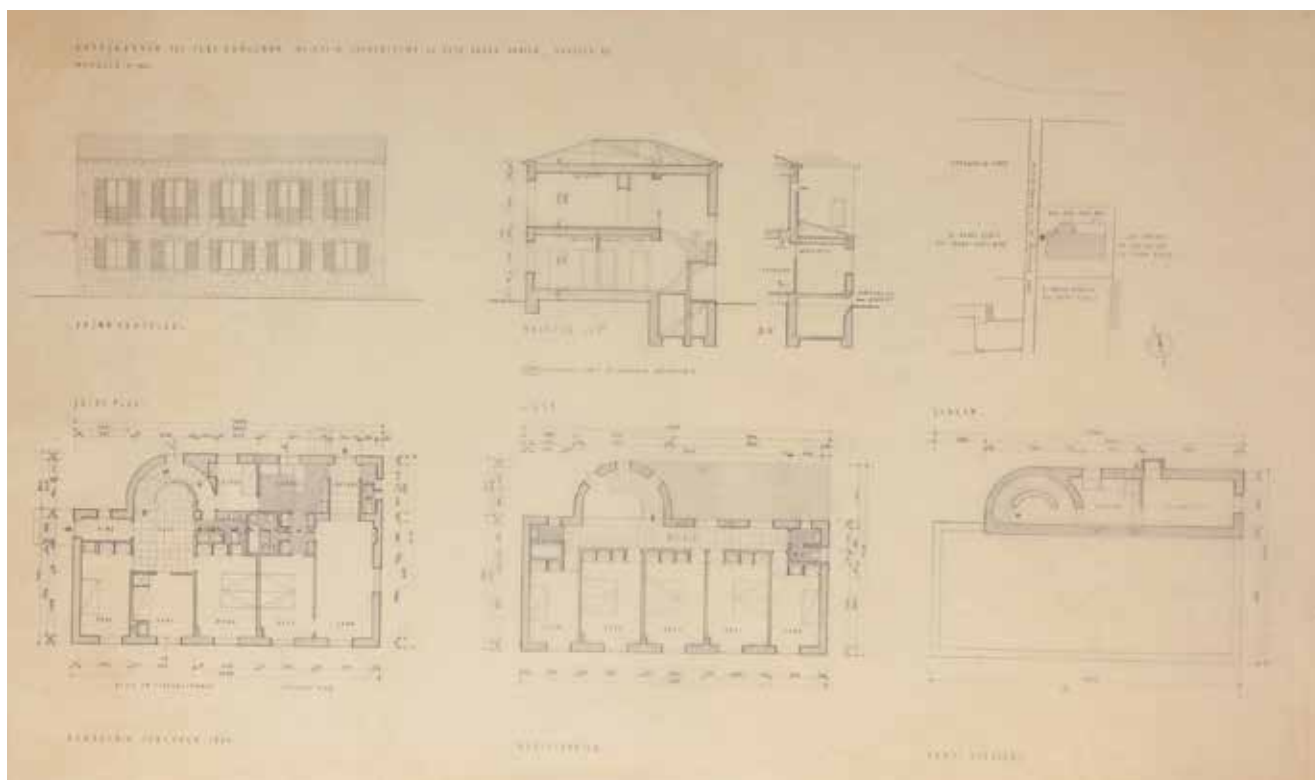
Grbića (1935./1936.) na Pločama, kao i pansiona *Vila Miami* (1935.) i *Vila Florida* (1939.) te *Hotela Splendid* (1935./1936.) na Lapadu.²² Dubrovnik je već 1920-ih vodeće središte jadranskog turizma s najvećim brojem noćenja inozemnih gostiju.²³ Potražnja potiče izgradnju 50-ak manjih i većih pansiona, hotela i svratišta, koji imaju znatnog udjela u cjelokupnoj građevinskoj djelatnosti Dubrovnika.²⁴ Visok standard izgradnje i opremanja diktiraju strani i domaći gosti, politički i gospodarski *establishment*. Galićeva "ulaznica" u Dubrovnik bio je brak s Kate Grbić, kćerkom Paska Grbića, vlasnika pansiona, ali i respektabilne lokalne reference Kazularića i Gomboša koji su, adaptacijom Gradske kavane i *Ton-kina* iznad nje, na samom početku 1930-ih, dali važan prilog afirmaciji *novoga građenja* u Dubrovniku između dva rata.²⁵ Arhitektonskom produkcijom Dubrovnika tijekom dvadesetih godina dominiraju lokalni arhitekti i građevinski inženjeri, većinom zaposleni u javnim službama i skloni referiranju na povijesne stilove.²⁶

Svi Galićevi dubrovački pansioni i Hotel *Splendid* su suvremeno koncipirane, opremljene i oblikovane zgrade. Slobodnostojeće su jednotraktne ili dvotraktne lamele odnosno kvadri koji oblikovanjem upućuju i na lokalnu, dalmatinsku graditeljsku tradiciju. Servisne su prostorije smještene u prizemlju ili suterenu dok sobe umjesto vlastitih kupaonica i pretprostora imaju umivaonike i ugrađene ormare.²⁷ Oblikujući »ukusan i nenametljiv« namještaj, Galić se oslonio na predložke Bauhauusa.²⁸ Unutrašnju dispoziciju prostorija – jednotrakt ili dvotrakt – diktiraju građevni program i veličina čestice. Dvotrakti su kapacitetom najmanji pansion Paska Grbića, s osam soba na skućenoj parceli, i najveći, trokatni Hotel *Splendid* s 24 sobe. *Vila Roxy* vlasnice Ilse Brulloph prva je realizacija tipa jednotraktne lamele sa stubištem izlučenim iz njezina glavnog volumena. Svih šest soba je na južnoj strani (sl. 5–6). Nemogućnost izgradnje balkona, zbog uske parcele, kompenzirana je francuskim prozorima. Jednotraktnu dispoziciju, no s balkonima, imaju i dva veća dvokatna pansiona sestara Antonije i Anke Stojan – *Vila Miami* i *Vila Florida* (sl. 7–8). U tim je projektima Galić napravio korak prema tipizaciji čitave zgrade. Oba pansiona imaju po četrnaest soba, gotovo identičan građevni program, prostornu dispoziciju glavnih prostorija i *pomoćnih* u aneksu (tlocrt u obliku slova L), ali bitno drukčije arhitektonsko oblikovanje oplošja.²⁹

Završna obrada pročelja (kamen ili žbuka) i vrsta krova pansiona (jednostrešni, dvostrešni, četverostrešni ili ravni) posredno je uvjetovana lokacijom i topografskim obilježjima parcele. Slično stajalištu Ernesta Weissmanna o upotrebi i odnosu tradicionalnih i suvremenih građevinskih materijala u Dalmaciji, i Galić je mišljenja da se podjednako suvremeno može graditi i kamenom i betonom, jer »suvremeno (= moderno) graditi znači racionalno (tj. razumno) upotrijebiti u gradnji materijal koji nam stoji na raspoloženju, a nije nikako svrha savremene arhitekture ni da stvara 'sinfonije betona i stakla', ni himne kamena.«³⁰ Pravila ponašanja u oblikovanju pansiona *Vila Roxy* i pansiona Paska Grbića na Pločama nametnula je blizina Staroga grada, dok je kod pansiona *Vila Florida* na Lapadu odabir grublje klesanog kamena za vanjsku oblogu zidova od nabijenog betona

5. Drago Galić, Pansion "Vila Roxy" u Dubrovniku, 1934. (HAZU-HMA-OAF DG, Fotoarhiva)
Drago Galić, Guesthouse "Vila Roxy" in Dubrovnik (1934)

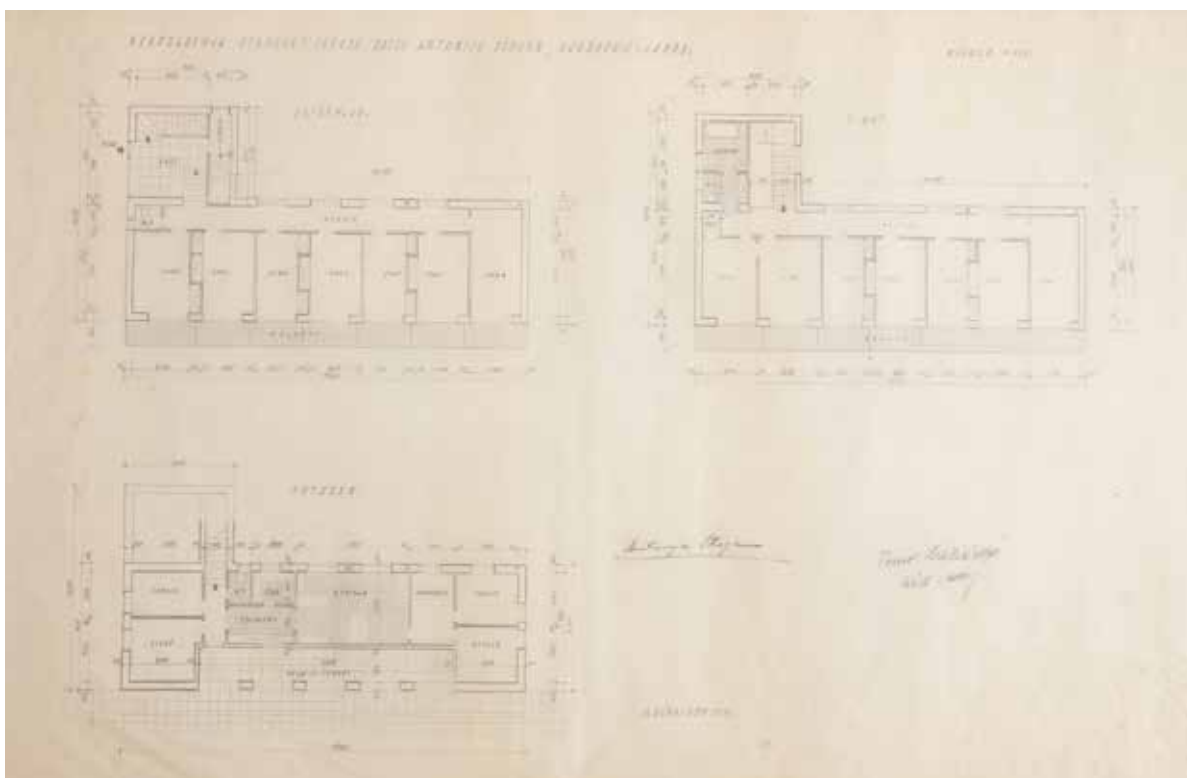
6. Drago Galić, Pansion "Vila Roxy", položajni nacrt, tlocrti, presjek i pročelje, 1934. (HAZU-HMA-OAF DG, HMA 00/513A1)
Drago Galić, Guesthouse "Vila Roxy", site plan, floor plans, cross-section and front (1934)

uvjetovan položajem na morskoj litici. Galić je na Pločama uviđavan, decentan. Oba pansiona su jednokatnice kosog krova i svojom se pojavnošću – odnosom punoga i praznoga, zida i pojedinačnih otvora – u cijelosti uklapaju u neposredni urbanističko-arhitektonski kontekst. Elementi tradicionalne

arhitekture su, međutim, osuvremenjeni – spoj krova i zida naglašen je vijencem, dok prozori i vrata s griljama u ravnini pročelja nemaju kamene doprozornike i dovratnike. U pansionu Vila Miami u novom turističkom predjelu Dubrovnik završna obrada pročelja je žbuka. Mogućnosti oblikovanja

7. Drago Galić, Pansion “Vila Miami” u Dubrovniku, 1936. (HAZU-HMA-OAF DG, Fotoarhiva)
Drago Galić, Guesthouse “Vila Miami” in Dubrovnik (1936)

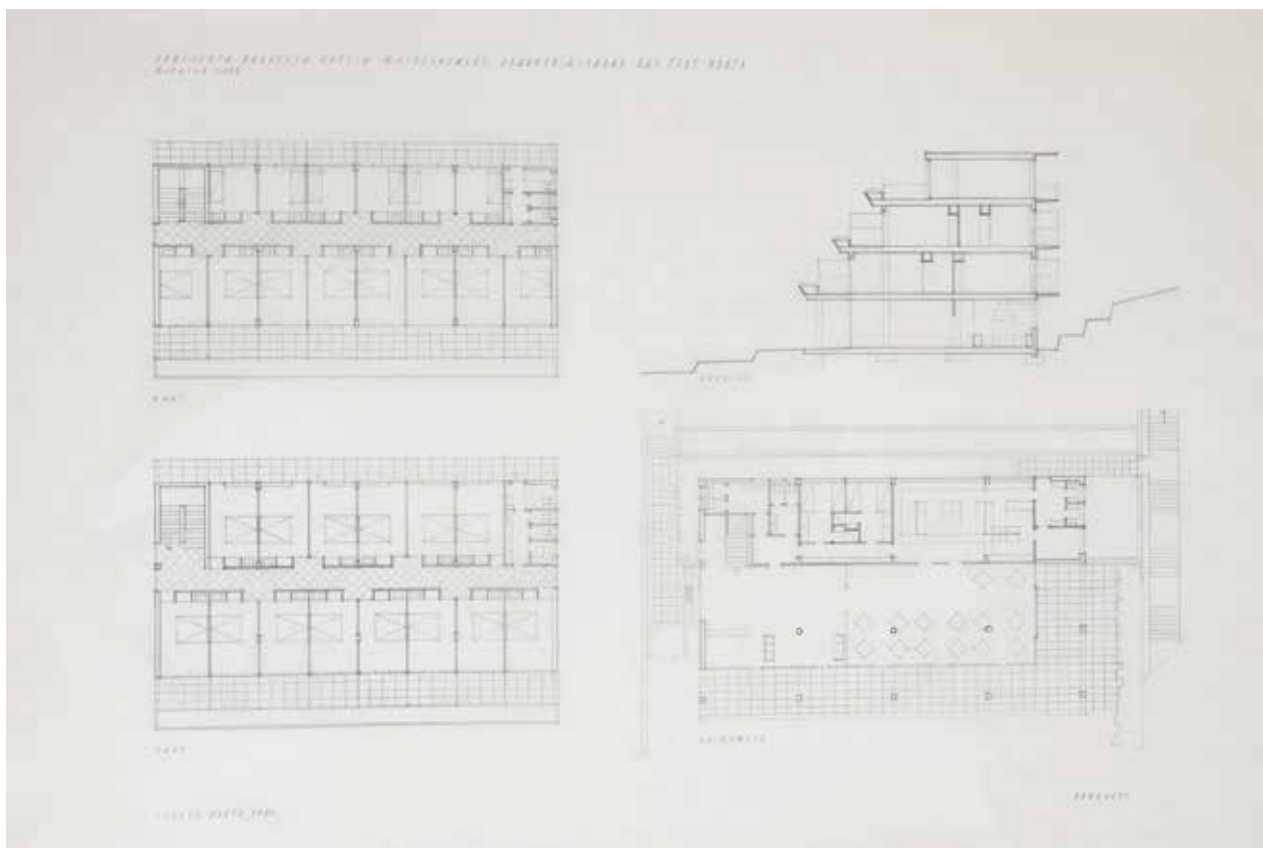
8. Drago Galić, Pansion “Vila Miami” u Dubrovniku, tlocrti (HAZU-HMA-OAF DG, HMA 00/512A2)
Drago Galić, Guesthouse “Vila Miami” in Dubrovnik, floor plans

zgrade sputane su zidanom konstrukcijom što je vidljivo u prizemlju djelomično rastvorenim trijemom. Od svih Galićevih dubrovačkih gradnji jedino je Hotel Splendid gostima, osim noćenja u jednokrevetnim ili dvo-krevetnim sobama s pogledom na more, nudio i prehranu.

Poput oporavilišta Topolšica, Hotel Splendid u prizemlju ima suvremenu kuhinju, prostranu blagovaonicu i hal s natkrivenom terasom (sl. 9–10). Splendid je prvi Galićev integralno realizirani manifest *novoga građenja – slobodnog plana*, skeletne konstrukcije, *slobodnog pročelja*, ravnog krova i

9. Drago Galić, Hotel "Splendid" u Dubrovniku, 1935./1936. (HAZU-HMA-OAF DG, Fotoarhiva)
Drago Galić, Hotel "Splendid" in Dubrovnik (1935/36)

10. Drago Galić, Hotel "Splendid" u Dubrovniku, tlocrti i presjek (HAZU-HMA-OAF DG, HMA 00/516A43)
Hotel "Splendid" in Dubrovnik, floor plans and cross-section

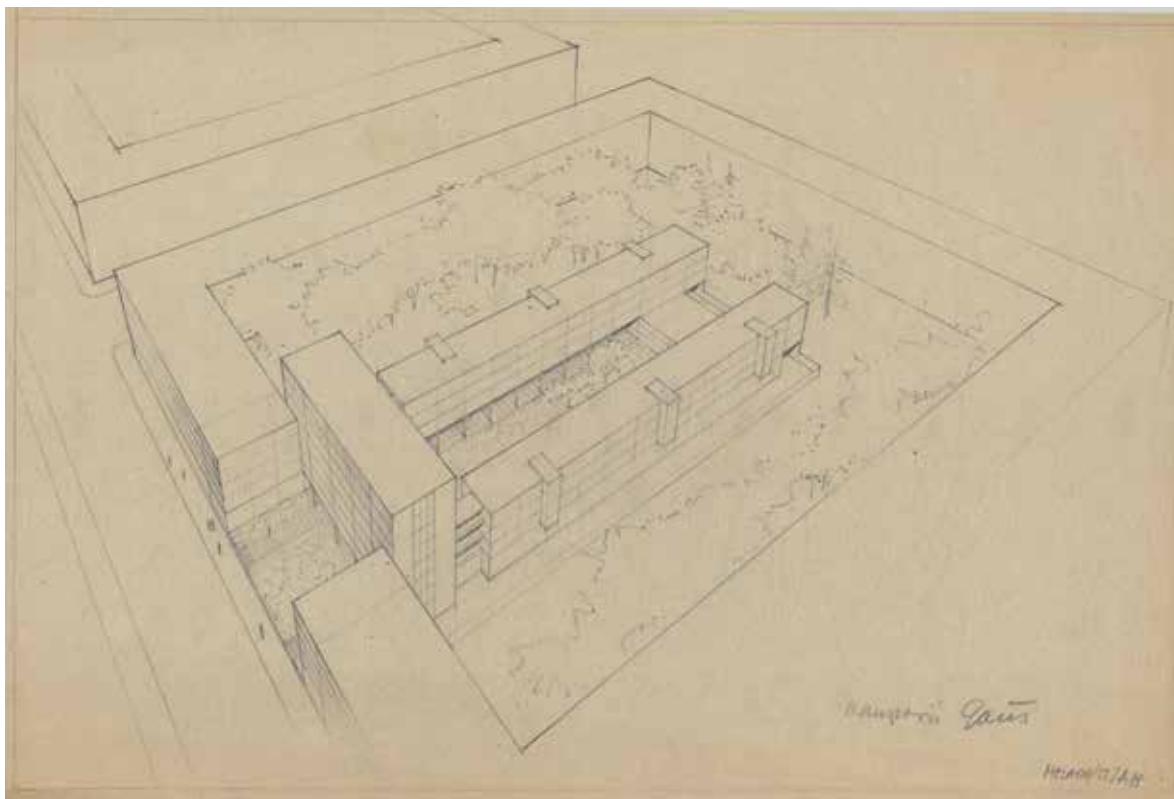
podizanja dijela zgrade stupovima na visinu prvog kata. Ono, međutim, što tu hotelsku zgradu čini jedinstvenom unutar čitavog korpusa hrvatske međuratne arhitekture jest realizacija terasastoga poprečnog presjeka i velikih ostakljenih ploha duž cijeloga glavnog pročelja. Investitorica i vlasnica Splendida, Poljakinja Maja Jurzykowska, kozmopolitkinja je koja svoju dubrovačku investiciju želi primjeriti senzibilitetu kulture dokolice, kako je u tom razdoblju artikuliraju slične, mondene mediteranske destinacije.³¹ Arhitektonsku vrijednost Splendida, najkvalitetnije Galićeve realizacije u polju hotelske arhitekture, prvi je uočio Neven Šegvić uvrstivši ga 1950. godine u retrospektivni pregled hrvatske arhitekture prve polovine 20. stoljeća.³²

Stambena lamela

S respektabilnim dubrovačkim gradnjama i na temelju realizacije prvonagrađenoga natječajnog rada za Banovinski hotel u Niškoj Banji,³³ Galić 1939. započinje novu dionicu u karijeri – osniva vlastiti ured. Produkcija u Zagrebu usmjerena je na stanogradnju – kompleks s uličnom i dvorišnom stambenom zgradom Penzionog zavoda za službenike u Klaićevoj ulici 44–46 (1939. – 1942.) s programom tipičnim za najamno stanovanje, što znači maksimalnu dopuštenu izgradnju parcele te smještaj većih stanova u uličnoj i *malih*, jednosobnih, u dvorišnoj zgradi. Obje zgrade su lamele s dvostrano ori-

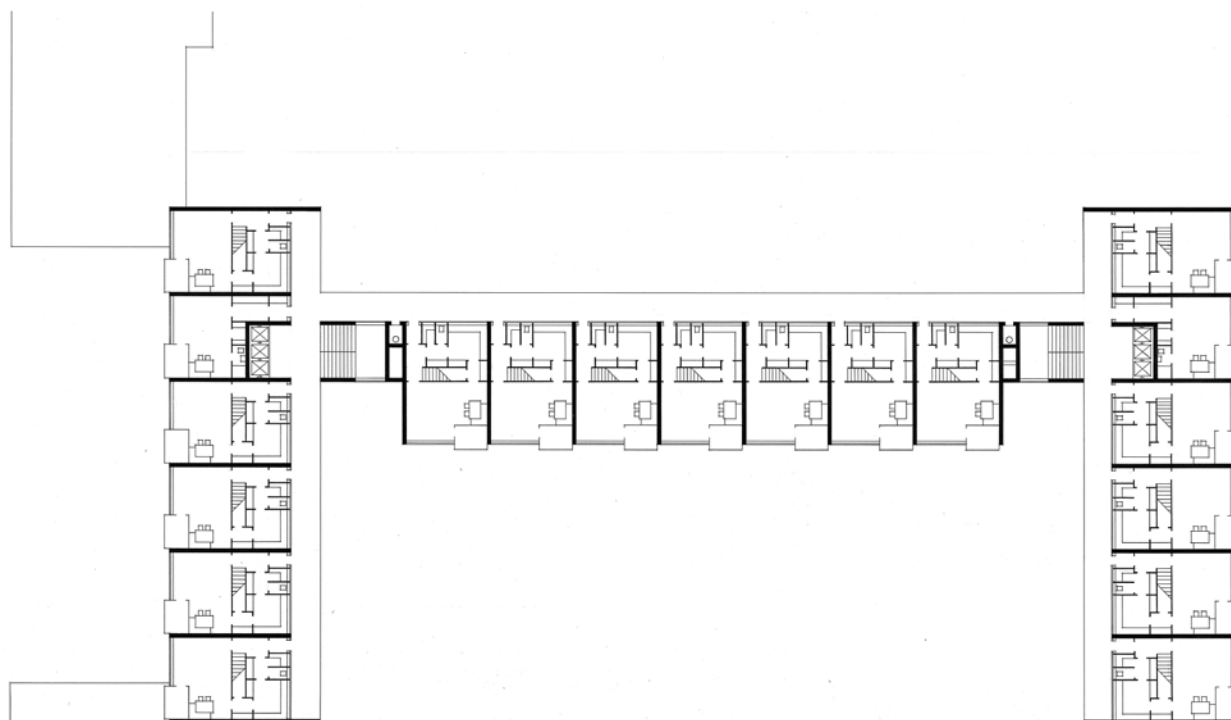
jentiranim stanovima.³⁴ Uličnu zgradu čine dvije ugrađene zgrade “u nizu”, svaka s vlastitim stubištem. U oblikovanju južnoga, uličnog pročelja uz francuske prozore pojavljuju se prvi put staklene stijene širine i visine čitave prostorije. Centralno smješteni dvosobni stan ima dodatnu vrijednost, prostranu lođu prema sjeveru.³⁵ Dvorišnu zgradu u biti čine dvije paralelne lamele, svaka s četiri jednosobna stana na katu, postavljene na minimalnoj udaljenosti i spojene zajedničkim stubištem. Nepovoljnu orijentaciju pomoćnih prostorija, prema međuprostoru između zgrada, Galić donekle kompenzira velikim, kvalitetno osvijetljenim sobama.

Za istog investitora Galić s Mladenom Kauzlarićem izrađuje zanemareni – za razumijevanje i valorizaciju stambenih zgrada u Ulici grada Vukovara nedvojbeno ključan projekt stambenog kompleksa u Preradovićevoj ulici 21–23 (1942./1943.).³⁶ Za istu je lokaciju nedugo prije, 1942. godine, bio raspisan natječaj za idejni projekt hotela s plivalištem “Srebreno”, na kojem je Galić osvojio jednu od dvije jednakovrijedne prve nagrade.³⁷ Stambeni kompleks u jednoj varijanti projekta ima četiri, a u drugoj tri zgrade postavljene u obliku slova U koje čine fragment *funkcionalnoga grada* (sl. 11–12). Ulična i s njom paralelna dvorišna zgrada podignute su na stupove i propuštaju stanare u hortikulturno uređeno dvorište. Sve tri zgrade su jednotraktne lamele s dvoetažnim trosobnim stanovima i uzdužnim natkrivenim hodnikom kao glavnom horizontalnom komunikacijom, što iziskuje manji broj stubišta i dizala, a time i manje troškove

11. Drago Galić i Mladen Kauzlarić, Varijanta projekta sklopa višestambenih zgrada u Preradovićevoj ulici 21–22 u Zagrebu, 1942./1943., perspektivni prikaz (HAZU-HMA-OAF DG, HMA 00/552A14)

Drago Galić and Mladen Kauzlarić, architectural design variation for the complex of apartment buildings at 21–22 Preradovićevo Street in Zagreb (1942/43), perspective view

12. Drago Galić i Mladen Kauzlarić, Varijanta projekta sklopa višestambenih zgrada u Preradovićevoj ulici 21–22, tlocrt (HAZU-HMA-OAF DG, HMA 00/552A9)

Drago Galić and Mladen Kauzlarić, architectural design variation for the complex of apartment buildings at 21–22 Preradovićeva Street, floor plans of the apartments

građenja i opremanja. Oslanjajući se na prokušane tipove, Galić i Kauzlarić u ovoj prigodi umjesto bolesničkih i hotelskih soba duž hodnika nižu stanove, što osigurava visoku kvalitetu stambenog prostora i jednakovrijedan tretman svih pročelja, odnosno eliminaciju manje vrijednih stambenih prostorija prema dvorištima. Višestrana kvalitetna orijentacija prostorija dotad je bila uglavnom rezervirana za vile i samostojeće najamne zgrade s manjim brojem stanova, poput onih u Novakovoj ulici.

Uvođenje dvoetažnih stanova s kuhinjom, dnevnim boravkom s blagovanjem i lođom na jednoj, te spavaćim traktom na drugoj etaži bilo je, prema Galićevu mišljenju, nužno zbog njihove veličine. Naime, samo je na taj način bilo moguće ukloniti »inače neizbježan nedostatak kod većih stanova, da su i glavne prostorije (barem jedan dio) situirane prema galeriji« (Galić misli na vanjske uzdužne hodnike, op. aut.).³⁸ Privatnost spavaćih soba osigurana je ukidanjem galerije i smještajem spavaćih traktova dvaju stanova na istoj etaži. Svaki od traktova zauzima polovicu konstruktivnog raspona glavne stambene etaže s dnevnim boravkom i kuhinjom. Kuhinja je, uza zahod, jedina prostorija stana s prozorima prema galeriji, a njezina je privatnost povećana umetanjem žardinijera uz vanjski zid. Jednokrako stubište je u dnevnom boravku blizu kuhinje, a na drugoj etaži između roditeljske i dječje sobe. Time je maksimalno reducirana površina hodnika, ali i udaljenost između suvremene, funkcionalno opremljene kuhinje i blagovanja. Optimizacija svih kućanskih poslova bila

je imperativ, s obzirom na to da stan nema prostoriju za kućnu pomoćnicu (»djevojačku sobu«). To će biti podjednako važno i nakon Drugoga svjetskog rata, kad žena uz ulogu majke i domaćice preuzima i onu radnice te društvene djelatnice.

Zbog svih navedenih prednosti tzv. galerijski sustav dobit će važno mjesto nakon Drugoga svjetskog rata u naporu uloženom u masovnu stanogradnju i opće podizanje stambenog standarda novoga socijalističkog društva. U Drugome svjetskom ratu uništeno je 470 000 stambenih jedinica, a većina naslijeđenoga predratnog stambenog fonda nije ispunjavala minimum higijenskog standarda – vodovod, kanalizaciju i električnu rasvjetu.³⁹ Stambenu krizu dodatno je pogoršala intenzivna industrijalizacija, tj. sve veći priljev novog stanovništva u gradove, u čemu prednjači upravo Zagreb kao vodeće industrijsko središte ne samo Hrvatske nego i Jugoslavije. Galerijski sustav prihvaćen je kao optimalno prostorno-organizacijsko rješenje favoriziranog tipa lamele u zelenilu koju se u drugoj polovini 1940-ih strukturira nizanjanjem stambenih jedinica/zgrada s dva stana na stubištu. U prilog mu uz ekonomičnost idu i jednaka kvaliteta življenja u svim stanovima, što je cilj socijalističkog društva koje je željelo dokinuti klasifikaciju stanova prema društvenom staležu korisnika na one manje kvalitetne i one luksuzne.⁴⁰ Nadalje, usprkos problemima koji proizlaze iz otvorene galerije u kontinentalnoj klimi, najčešće orijentirane na sjever, njezina je socijalna funkcija bila važna dodatna vrijednost. Postala je vanjski javni prostor zgrade, mjesto društvene kohezije i interakcije stanara.

Kanonska ostvarenja stambene arhitekture visokog modernizma

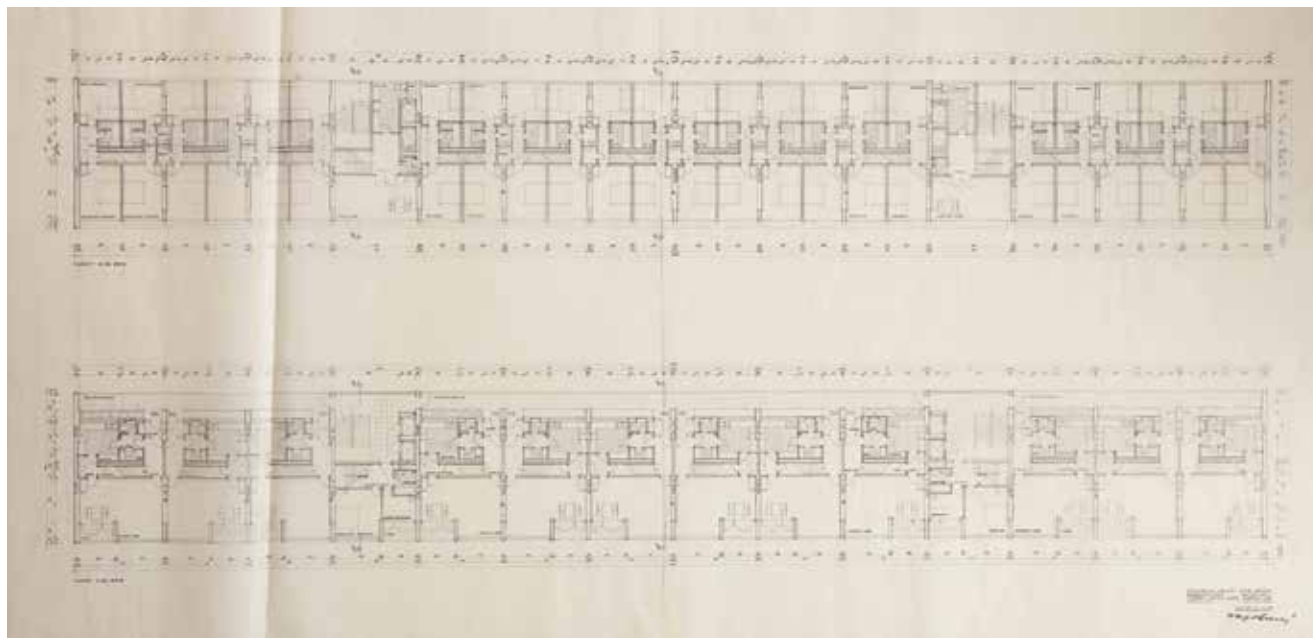
Nakon što je dao svoj prinos poslijeratnoj obnovi projektiranjem tvorničkih i infrastrukturnih objekata u Kutini i Zagrebu te više javnih gradnji reprezentativnog i spomeničkog karaktera,⁴¹ Drago Galić početkom 1950-ih nastavlja s razradom stambenih lamela galerijskog tipa u tri projekta – sedmerokatnice s komfornim dvosobnim stanovima na uglu Ulice grada Vukovara) i Držićeve (1951.), potom tri-naesterokatnice na uglu Ulice grada Vukovara i Strojarske

s dvoetažnim stanovima s četiri do šest soba te naposljetku sedmerokatnice s jednosobnim stanovima na Savskoj cesti (1952./1953.), u koje se penje i spušta stubištima pristupačnim iz galerije na međuetazi.⁴² Istovremeno Galić započinje svoju najveću i najvažniju stambenu zgradu – za Narodni odbor grada Zagreba i Vojnu poštu Zagreb (tj. Jugoslavensku narodnu armiju stacioniranu u Zagrebu), u Ulici grada Vukovara 35–35a, u kojoj prvi put realizira galerijski sustav s dvoetažnim stanovima (sl. 13–16).⁴³ Tamošnji su stanovi tek neznatna modifikacija površinom nešto većih stanova u Preradovićevoj ulici, s gotovo identičnom dispozicijom

13. Drago Galić, Stambena zgrada Narodnog odbora grada Zagreba i Vojne pošte Zagreb u Ulici grada Vukovara 35–35a u Zagrebu , 1953./1957. (HAZU-HMA-OAF DG, Fotoarhiva)

Drago Galić, apartment building of the People's Committee of the City of Zagreb and the Yugoslav People's Army at 35–35a Grada Vukovara Street in Zagreb (1953./1957.)

14. Drago Galić, Stambena zgrada u Ulici grada Vukovara 35–35a, tlocrti karakterističnog kata (HAZU-HMA-OAF DG, Planoteka)
Drago Galić, apartment building at 35–35a Grada Vukovara Street, typical floor plan

15. Drago Galić, Stambena zgrada u Ulici grada Vukovara 35–35a, galerija (HAZU-HMA-OAF DG, Fotoarhiva)

Drago Galić, apartment building at 35–35a Grada Vukovara Street, deck access

16. Drago Galić, Stambena zgrada u Ulici grada Vukovara 35–35a, interijer stana (HAZU-HMA-OAF DG, Fotoarhiva)

Drago Galić, apartment building at 35–35a Grada Vukovara Street, apartment interior

prostorija.⁴⁴ Glavna razlika u ulaznoj etaži je pozicioniranje izbe i zahoda – u Preradovićevoj su obje prostorije smještene uz galeriju, a u Ulici grada Vukovara izba je smještena uz stubište. Na drugoj etaži različit je položaj garderobe. U zgradi u Ulici grada Vukovara 43–43a (1955. – 1957.) Galić će u Zagrebu ponoviti isti tlocrt dvoetažnih stanova kao što je to učinio u dubrovačkim pansionima sestara Stojan.

Klasičan, zreli vokabular *novoga građenja* kompleksa u Preradovićevoj osuvremenjen je u Ulici grada Vukovara 35–35a pod izravnim utjecajem Le Corbusierove stambene megastrukture *Unité d'habitation* u Marseillesu, predstavljene u Zagrebu u proljeće 1953. godine na spomenutoj izložbi *Le Corbusier*. Izravan citat Le Corbusiera su stupovi prizemlja i uporaba neobrađenog betona. Pragmatični razlozi podizanja zgrade na stupove bile su moguće poplave, ali i uspostava neometane komunikacije u smjeru sjever–jug, predviđene regulatornim osnovama Zagreba iz 1932. i 1948. godine, a koje afirmiraju prostornu koncepciju četvrti s višestambenim lamelama u zelenilu.⁴⁵ Iako Galić razmišlja i o društvenom momentu, prilagodbi u grad novopristiglih stanovnika interpretacijom dvoetažne jedinice kao »male individualne kućice (kućice u nizu)«,⁴⁶ iste ne promišlja i kod oblikovanja pročelja. Za razliku od Le Corbusierova *Unitéa*, gdje sve stambene jedinice imaju istovjetno oblikovano pročelje, Galić u Ulici grada Vukovara individualno integrira

u kolektivno, tretirajući pročelje kao naizmjenično nizanje traka s prozorima i lođama dnevnih boravaka te prozora u nizu i parapeta spavaćih soba.⁴⁷ Trake s prozorima i lođama dnevnog boravka podijeljene su u polja konstruktivnim elementima, zidovima i stropnim pločama, koje uokviruju prozore i otvore lođa s upuštenim parapetima i perforiranim ogradama. Parapeti su dodatno istaknuti zelenom bojom, dok su ostali konstruktivni elementi boje cigle.⁴⁸ Posljednja etaža – s atelijerima u koje se ulazi preko terase – atika je zgrade, izvedena, poput stupova prizemlja i zabatnih zidova, u sirovu betonu. *Le corbusierovskim* tretmanom same zgrade kao umjetničkog artefakta čiji su pojedini konstruktivni elementi nositelji plastičkog i kolorističkog izričaja, Galić je oponirao *klasičnom* razumijevanju sinteze, tj. arhitekture grupe EXAT 51, primarno kao okvira za participaciju svih oblika likovnog stvaralaštva.

Sinteza je ključni pojam onodobnoga međunarodnog, a onda i tuzemnog umjetničkog i arhitektonskog diskursa. U svijetu koji se sporo oporavljao od traume Drugoga svjetskog rata njezina uloga bila je humanizirati, oplemeniti čovjekovu životnu sredinu, a ujedno i međuratno *novograđenje*. Da bi se to ostvarilo nakon razdoblja poslijeratne obnove u Jugoslaviji i diktata maksimalne moguće ekonomičnosti i funkcionalnosti, bilo je potrebno redefinirati ulogu arhitekta, »slobodnog likovnog i kulturnog radnika vezanog vlastitom savješću, za-

konima struke i društveno-historijskim uvjetima«, odnosno društvenu poziciju arhitekture.⁴⁹ Prvi koraci u tom smjeru bili su istupanje arhitekata iz Društva inženjera i tehničara Jugoslavije (DITJ) 1951. godine, osnivanje Saveza društava arhitekata Jugoslavije i Le Corbusierova izložba. Organizacijom izložbe u sedam gradova Savez želi pokazati ogledan primjer širine pristupa arhitekturi i ujednačiti nekoherentnu federalnu arhitektonsku scenu čije su republičke sastavnice na različitim stupnjevima produkcije prostora. Polet struke početkom 1950-ih, kad nastaju najkvalitetnija djela zrelog modernizma među kojima je i Galićeva zgrada Kemikalije Export-Import na Svačićevu trgu (1953. – 1955.), suspregnut je već u drugoj polovici 1950-ih uvođenjem sve rigidnijih standarda u cilju racionalizacije i prefabrikacije stanovanja.

Posljedice tog trenda bitno su se odrazile na Galićev daljnji rad. Zgrade u Ulici grada Vukovara i na Svačićevu trgu, prezentirane i u inozemstvu, na izložbama i u stručnim časopisima, istovremeno su mu donijele prestiž, ali i kritike.⁵⁰ Galiću se zamjeraju preveliki troškovi i razmetljivost s ciljem afirmacije vlastitog lika i djela. Takve kritike stanogradnje bile su, međutim, sveprisutna pojava 1950-ih godina, a kako ističe Branko Petrović, najčešća je konstatacija bila »da se grade preskupi stanovi. Poslije toga redovito se poziva arhitekta (usmeno ili pismeno) da grade 'jeftinije stanove' i na tome uglavnom svrši, i stvar ide dalje svojim tokom i borba

za pojeftinjenje poprima kojekakve oblike inicirana s raznih strana bez plana, bez kontrole i analize (...) Kampanja, koja nema ni početka ni kraja, bez sistematike i bez dovoljno preciznog elementa i cilja. A parola o jeftinom stanu ostavlja zvuk i pojavljuje se od vremena do vremena kao nejasan refren nejasne pjesme.«⁵¹ Galić je, međutim, kritike doživio vrlo osobno, odustao je od aktivnog bavljenja projektiranjem i u šestom se desetljeću života posvetio pedagoškom radu.⁵² Galerijski tip stambene zgrade favoriziran 1950-ih godina i dvoetažni stanovi stavljeni su *ad acta* do 1980-ih godina kad je uspostavljena godišnja nagrada Saveza arhitekata Hrvatske (danas Udruženja hrvatskih arhitekata) za najuspješnije ostvarenje u polju stambene arhitekture, posthumno nazvana po Dragi Galiću, valorizirajući njegov ukupni doprinos i ulogu u razvoju arhitekture u Hrvatskoj.⁵³ Istovremeno, Galićev dubrovački opus, najhomogeniji, a vrlo vjerojatno i najopsežniji autorski doprinos na planu turističke izgradnje u korpusu arhitekture međuratne Hrvatske, ali i arhitekture todobne Jugoslavije, do danas nije adekvatno vrednovan u relevantnim pregledima hrvatske moderne arhitekture.⁵⁴ Ovim radom nastojali smo taj propust ispraviti istaknuvši Galićevu dosljednost u kreiranju kvalitetnoga životnog prostora u čemu jednotraktna prostorna organizacija građevine ima posebnu važnost.

Bilješke

* Rad je realiziran u sklopu projekta Instituta za povijest umjetnosti *Hrvatska umjetnost i društvo od 1930-ih do 1970-ih*, PU-IPU-2019-11.

1

Galić je realizirao zgrade u Ulici grada Vukovara 35–35a, Ulici grada Vukovara 43–43a te na Svačićevu trgu 14.

2

Galićevu zgradu u Ulici grada Vukovara 35–35a visoko vrednuju Neven Šegvić, Ivan Štraus, Aleksander Laslo i Martino Stierli, vidi: NEVEN ŠEGVIĆ, Stanje stvari, jedno viđenje 1945.–1985., *Arhitektura*, 39/196–199 (1986.), 118–280, 141; IVAN ŠTRAUS, *Arhitektura Jugoslavije 1945. – 1990.*, Sarajevo, 1991., 27; ALEKSANDER LASLO, *Arhitektonski vodič: Zagreb, 1898.–2010.*, Zagreb, 2011., 200; MARTINO STIERLI, *Networks and crossroads: The architecture of socialist Yugoslavia as a laboratory of globalization in the Cold War*, u: Martino Stierli – Vladimir Kulić (ur.), *Toward a Concrete Utopia: Architecture in Yugoslavia, 1948–1980*, New York, 2018., 15.

3

Arhitektonski opus Drage Galića predmet je više radova. Ariana Štulhofer, Andrej Uchytíl i Zrinka Barišić Marenić donose njegov pregled. Stambene zgrade u Ulici grada Vukovara bile su u fokusu Ljerke Biondić i Vedrana Ivankovića dok je Antun Baće istražio Galićeve dubrovačke realizacije, vidi: LJERKA BIONDIĆ, *Kritička analiza stambene arhitekture u djelu arhitekta Drage Galića – evolucija i tipologija*, disertacija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1996.; ARIANA ŠTULHOFER – ANDREJ UCHYTIL – ZRINKA BARIŠIĆ, *Drago Galić*, Zagreb, 1998.; VEDRAN

IVANKOVIĆ, Le Corbusier i Drago Galić – kritički eksperimenti arhitekture višestambenih zgrada, *Prostor*, 17/37 (2009.), 2–31; ANTUN BAĆE, *Arhitektura Dubrovnika između dva svjetska rata*, disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015.

4

Drago Galić i Mladen Kauzlarić navode projekt stambenog kompleksa u Preradovićevoj ulici u svojim životopisima. Projekt je sačuvan u Hrvatskom muzeju arhitekture HAZU u arhivi Drage Galića (dalje: HAZU-HMA-OAF DG), ident. 552. Vidi: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Osobnici djelatnika, Osobnik Drage Galića (dalje: AF-OD-ODG), Drago Galić, Curriculum Vitae, 15. srpnja 1946.; Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Osobnici djelatnika, Osobnik Mladena Kauzlarića, Mladen Kauzlarić, Opis života, 10. prosinca 1946.; DRAGO GALIĆ (ur.), *Arhitekti članovi JAZU, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 437 (1991.), 108–113, 113.

5

Najveći uspjesi suradnje Drage Galića s Antonom Augustinčićem, započete 1931., plasmani su na međunarodnim natječajima za spomenike Pilsudskom u Katovicama, Skenderbegu u Tirani, Justu Joséu de Urquizeu u Buenos Airesu te generalu Roci u Montevideu, vidi: AF-OD-ODG, Drago Galić (bilj. 4).

6

Drago Galić upisuje studij arhitekture na Akademiji za likovne umjetnosti 1930. godine. Diplomirao je 1935. godine. Iblerov je opus cjelovito obradila Željka Čorak, vidi: ŽELJKA ČORAK, *U funkciji znaka. Drago Ibler i hrvatska arhitektura između dva rata*, Zagreb, 1981.

- 7
Drago Galić gostuje samo na petoj izložbi Udruženja u Zagrebu 1934. godine. O arhitekturi Zemlje više u: TAMARA BJAŽIĆ KLARIN, *Arhitektura Udruženja umjetnika Zemlja – od novog stilskog izraza do nositelja društvene mijene*, u: Petar Prelog – Danijela Marković (ur.), *Umjetnost i život su jedno: Udruženje umjetnika Zemlja 1929. – 1935.*, katalog izložbe, Zagreb, 2019., 66–93.
- 8
Termin *lamela* preuzet je iz tipologije stambenih zgrada prema obliku, razrađene u sklopu Digitalnog arhiva stambenih zgrada Hrvatske Kabineta za stambene zgrade Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, <http://stanovanje.plus> (pristupljeno 14. rujna 2022.).
- 9
Jedan od prvih predložaka bila je zgrada Narkomfin Mosesa Ginsburga i Ignjata Milinisa u Moskvi (1928./1929.). Glavna horizontalna komunikacija zgrade (galerija) je hodnik duž kojega se nižu stambene jedinice, vidi: ROGER SHERWOOD, *Modern Housing Prototypes*, Harvard, 2001., 19.
- 10
Rijedak međuratni primjer socijalne stanogradnje u kojem je galerijski sustav korišten u malom mjerilu su kuće u naselju Istrana i invalida na Selskoj cesti u Zagrebu (1930./1931.) Ivana Zemljaka.
- 11
Okružni uredi za osiguranje radnika (OUZOR), pod Središnjim uredom u Zagrebu, provodili su od 1922. obvezno osiguranje radnika u slučaju bolesti i nesreće. U svom sastavu OUZOR-i imali su liječničke ambulante.
- 12
ERNEST WEISSMANN – MIROSLAV DELIĆ, *Sanatorij tuberkuloze kosti i zglobova*, Zagreb, 1930.
- 13
O projektima zdravstvenih zgrada Ernesta Weissmanna više u: TAMARA BJAŽIĆ KLARIN, *Ernest Weissmann: društveno angažirana arhitektura 1926. – 1939.*, Zagreb, 2015., 80–99.
- 14
Projekt Židovske bolnice sačuvan je u Arhivu Drage Galića, ali nije bio obrađen. Galić ga navodi u svom životopisu. Najprogresivniji projekt bolnice Galić je ostvario u natječajnom projektu za Željezničarsku bolnicu u Zagrebu 1938. godine, vidi: DRAGO IBLER, Jury i arhitektonski natječaji, *Pečat*, 1/1–2 (1939.), 109–118.
- 15
HAZU-HMA-OAF DG, ident. 505, Drago Galić, Oporavilište Topolšica.
- 16
Hans Poelzig 1916. projektira *kaskadnu* Kuću prijateljstva, a Adolf Loos 1923. *kaskadni* Hotel Babylon.
- 17
HAZU-HMA-OAF DG.
- 18
Država osniva Odsjek za turizam pri Ministarstvu trgovine i industrije i Putnik d. d., središnju državnu ustanovu za promet putnika i turista. *Zakon o radnjama* koji propisuje deset vrsta ugostiteljskih tvrtki donesen je 1931. godine, vidi: BORIS PIRJEVEC, *Turizam – jučer, danas, sutra*, Karlovac, 2008.
- 19
Temat o hotelima časopisa *Arhitektura* donosi i odabrane primjere suvremenih hotela Alpina-Edelweiss Arnolda Ittena u Mürrenu (1927./1928.) i hotela *Nord-Sud* Andréa Lurçata u Calviju na Korzici (1931.), vidi: N. N., *Savremeni hotel*, *Arhitektura*, 3/5 (1933.), 94–97, 95.
- 20
Dubrovnik je visoki standard opremljenosti hotela postigao 1897. izgradnjom luksuznog *Grand hotela Imperial* na Pilama. Hotelski standard u međuraću je soba s pretprostorom i kupaonicom.
- 21
IGNJAT FISCHER, Poratni hotel, *Jutarnji list*, 11. lipnja 1923., 6.
- 22
Uz Pile, Lapad i Ploče su bili glavni predjeli turističke izgradnje. Galić je u Dubrovniku realizirao i kuću Jakšić, vidi: AF-OD-ODG, Drago Galić (bilj. 4).
- 23
Oko 70 posto turista u Dubrovniku između dva svjetska rata su stranci, uglavnom s prostora nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije (Česi, Poljaci, Mađari, Nijemci i Austrijanci), koji u velikom broju posjećuju grad i prije 1918., vidi: MARIJA BENIĆ PENAVALA – ĐURO MATUŠIĆ, *Razvoj smještajnih kapaciteta na Dubrovačkom području između dva svjetska rata: polazište za razvoj*, *Acta Turistica*, 24/1 (2012.), 61–86.
- 24
Najveći hotelski kompleks s 474 kreveta (1920. – 1925.) grade Česi u Kuparima. Dubrovačko područje je prije 1918. imalo 19 pansiona i hotela, 1930. godine 48, a 1938. godine 60. Hoteli i pansioni čine 8 posto u međuraću izgrađenih zgrada, vidi: ANTUN BAČE (bilj. 3), 78; MARIJA BENIĆ PENAVALA – ĐURO MATUŠIĆ (bilj. 23), 74.
- 25
Realizacija Gradske kavane u Dubrovniku povjerena je Stjepanu Gombošu i Mladenu Kauzlaricu na temelju općega jugoslavenskog natječaja, vidi: ANTUN BAČE (bilj. 3), 87–88.
- 26
ANTUN BAČE, Djelovanje arhitekata Udruženja umjetnika Zemlja u Dalmaciji, u: Aleksandar Kadrijević – Aleksandra Ilijević (ur.), *Arhitektura i vizuelne umjetnosti u jugoslavenskom kontekstu: 1918–1941.*, Beograd, 2021.
- 27
Dubrovački pansioni Vila Roxy i Grbić Drage Galića u prizemlju imaju stanove vlasnika. Iako je *Splendid* kategoriziran kao hotel, sobe nemaju vlastite kupaonice, vidi: HAZU-HMA-OAF DG, ident. 513, Drago Galić, Pansion »Vila Roxy«; ident. 515, Pansion Grbić; ident. 516, Hotel »Splendid«, sve u Dubrovniku.
- 28
IGNJAT FISCHER (bilj. 21), 6.
- 29
HAZU-HMA-OAF DG, ident. 512, Drago Galić, pansioni »Miami« i »Florida« u Dubrovniku.
- 30
Povod Weissmannovu promišljanju moderne arhitekture u Dalmaciji bila je polemika između Koste Strajnića i don Vinka Brajevića o projektu *Kursalona* na Pilama arhitekta Nikole Dobrovića, vođena 1930./1931. godine, vidi: ERNEST WEISSMANN, O polemici Strajnić – Brajević. Povodom izdanja brošure »Misli o čuvanju dalmatinske arhitekture«, *Novo doba*, 13. lipnja 1931., 2–3.
- 31
Na posljednjoj etaži Hotela Splendid bio je luksuzan stan vlasnice Maje Jurzykowske s prostranim dnevnim boravkom koji povezuje kuhinju i spavaći trakt.

- 32 NEVEN ŠEGVIĆ, Stvaralačke komponente arhitekture FNRJ, *Arhitektura*, 4/5–6 (1950.), 5–40, 16.
- 33 Hotel u Niškoj Banji Drage Galića poput dubrovačkog Hotela Splendid ima prizemlje s halom i blagovanjem te dvotraktnu dispoziciju soba na katovima, vidi: HAZU-HMA-OAF DG, ident. 531, Drago Galić, Banovinski hotel u Niškoj Banji; N. N., Zagrebački arhitekt Drago Galić gradi veliki hotel u Niškoj Banji, *Novosti*, 5. siječnja 1940., 11.
- 34 Stanovi zgrade Penzionog zavoda u Klaićevoj ulici imaju za međuraće uobičajenu prostornu dispoziciju sa sobama na jednoj i pomoćnim prostorijama na drugoj strani.
- 35 N. N., Četiri nove stambene zgrade Mirovinskog zavoda u Klaićevoj ulici, *Hrvatski narod*, 30. kolovoz 1942., 4.
- 36 HAZU-HMA-OAF DG, ident. 552, Drago Galić i Mladen Kazularić, Stambeni kompleks u Preradovićevoj 21–23 u Zagrebu.
- 37 Galić natječajni projekt hotela s plivalištem “Srebreno” datira u 1941. godinu. Drugu nagradu na natječaju osvojio je Milovan Kovačević, vidi: N. N., Izložba skica za plivalište i svratište Mirovinskog zavoda, *Hrvatski narod*, 30. travnja 1942., 4.
- 38 AF-OD-ODG, Alfred Albini – Mladen Kazularić – Edvard Ravnikar, Mišljenje i prijedlog za izbor Drage Galića za redovnog profesora, 12. siječnja 1960., 15.
- 39 Godine 1941. svega četvrtina stambenog fonda Jugoslavije bila je građena od čvrstog materijala, vidi: MATE BAYLON, Stambena izgradnja, *Naše građevinarstvo*, 4/3 (1950.), 168–177.
- 40 Za ekonomičnost stanogradnje nakon Drugoga svjetskog rata bio je posebno važno sa što manje dizala opremiti što veći broj stanova. Dizala koja se početkom 1950-ih godina još uvijek ne proizvode u Jugoslaviji, pa su za kupnju bila potrebna devizna sredstva, vidi: Mišljenje i prijedlog za izbor Drage Galića za redovnog profesora (bilj. 38).
- 41 Nakon rata Drago Galić postaje referentom za tipizaciju u Ministarstvu građevina NR Hrvatske, a od 1947. zaposlen je na Tehničkom fakultetu u Zagrebu. S Antunom Augustinčićem realizira spomenik Crvenoj armiji na Batinoj skeli, s Iblerom surađuje na projektima zgrade opere i rezidencije Josipa Broza Tita u Beogradu, a sa Nevenom Šegvićem, Antunom Augustinčićem, Brankom Bonom i slikarom Franjom Šimunovićem sudjeluje i na natječajima za zgrade Predsjedništva vlade FNRJ i Centralnog komiteta KPJ u Beogradu.
- 42 Projekt zgrade na uglu Ulice grada Vukovara i Strojarske spominje se u Mišljenju i prijedlogu za izbor Drage Galića za redovnog profesora (bilj. 38), ali nije sačuvan. Projekt sedmerokatnice na Savskoj vidi u: HAZU-HMA-OAF DG, ident. 566, Drago Galić, Mali stanovi na Savskoj cesti u Zagrebu.
- 43 Poput sustava galerija, ni dvoetažni stanovi nisu iznimka u Zagrebu 1950-ih godina. Realizira ih Marijan Haberle u zgradi poduzeća Tehnika u Kukuljevićevoj, vidi: N. N., Dvoetažni stanovi u Kukuljevićevoj ulici u Zagrebu, *Arhitektura*, 8/1 (1954.), 27.
- 44 Kuhinja je u Ulici grada Vukovara odijeljena pretprostorom od dnevne sobe.
- 45 Prizemlje višestambene zgrade u Ulici grada Vukovara 35–35a naknadno je zatvoreno prostorima za lokale.
- 46 Mišljenje i prijedlog za izbor Drage Galića za redovnog profesora (bilj. 38), 16.
- 47 Modifikacija pročelja višestambene zgrade u Ulici grada Vukovara 43–43a (1955. – 1957.) izravna je posljedica izmjene programa. Stanovi više nemaju lođe pa se pročelje u cijelosti ujednačuje i ritmizira brisolejima.
- 48 Boja pročelja dobivena je miješanjem usitnjenoga zelenog sljemenskog kamena i cigle.
- 49 V. M., Novi projekti. Grade se mnogi javni objekti i privatni stanovi – adresa o položaju i ulozi arhitekata, *Vjesnik u srijedu*, 23. rujna 1953., 4.
- 50 Galićeve višestambene zgrade u Ulici grada Vukovara i na Svačićevu trgu objavljene su u časopisima *Bauen + Wohnen* i *Architectural Design* te izlagane na 4. kongresu Međunarodnog udruženja arhitekata (UIA) u Den Haagu (1955.), na 4. Bijenalu u Sao Paulu (1957.), na svjetskoj izložbi u Bruxellesu (1958.) i na putujućoj izložbi suvremene arhitekture Jugoslavije u Oslu, Kopenhagenu, Varšavi, Londonu, Glasgowu, Sofiji i Bukureštu 1959. – 1961. godine, prema: Mišljenje i prijedlog za izbor Drage Galića za redovnog profesora (bilj. 38).
- 51 BRANKO PETROVIĆ, Aktualna parola. Jeftini stanovi, *Čovjek i prostor*, 2/41–42 (1955.), 1.
- 52 Kritike Galićevih višestambenih zgrada nisu se odrazile na njegov društveni status. Početkom 1960-ih predsjednik je Saveza arhitekata Jugoslavije i postaje redovnim članom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas HAZU). Od 1964. Galić preuzima vođenje Majstorske radionice, tada jedinog poslijediplomskog studija arhitekture u Hrvatskoj.
- 53 Drago Galić umro je 1992. godine. Nagrada za stambenu arhitekturu Saveza arhitekata Hrvatske uspostavljena je 1983. godine, vidi: N. N., Grozdan Knežević. Nagrada SAH-a za stambenu arhitekturu 1983., *Čovjek i prostor*, 31/379 (1984.), 12.
- 54 Usp. VLADIMIR POTOČNJAK, *Arhitektura u Hrvatskoj 1888.–1938.*, *Građevinski vjesnik*, 8/4–5 (1939.), 49–77; TOMISLAV PREMERL, *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata. Nova tradicija*, Zagreb, 1990.; DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ (ur.), *Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih*, Zagreb, 2007.

Summary

Tamara Bjažić Klarin

Origins and the Usage of the Single-Loaded Corridor System in the Designs and Buildings of the Architect Drago Galić

The “Le Corbusier” exhibition, organized by the Yugoslav Architects’ Association in 1952–1953, was part of a program aimed at reasserting architecture as a specific individual creative discipline that had been constrained by austere rationalization during the immediate post-war reconstruction period. This position was recognized in the work of Le Corbusier, particularly in his use of construction elements and original materials as a means of artistic–architectural expression. Thus Le Corbusier’s *Unité d’habitation* in Marseilles became a reference model for hundreds of apartment buildings throughout Yugoslavia. The most successful response to the idea of the *Unité* was the apartment building designed by the Croatian architect Drago Galić (Zagreb, 1907–1992) at 35–35a Grada Vukovara Street in Zagreb (1953/57). Despite Le Corbusier’s indisputable influence, Galić’s building is also a notable example of the implementation and improvement of a single-loaded corridor slab block. Galić used it already in the interwar period, in a series of healthcare, tourism, and apartment buildings.

In 1930, Galić became a student and associate of Drago Ibler, architect and president of the Association of Artists *Zemlja*. Ibler was among the first to accept the program and architectural vocabulary of the *new architecture* in the service of providing adequate housing for the working masses. This approach, in addition to prefabrication, implied the use of cost-effective multi-story slab blocks. Due to the absence of social housing initiatives, architects used healthcare buildings as testing ground for a *new architecture*. Galić used a single-loaded slab block and skeletal structure in his competition entry for the Jewish Hospital in Zagreb (1930). In the project of a convalescent centre in Topolšica (Slovenia), made in 1934, he likewise implemented the terraced cross-section to avoid shading the lower floors, the large surfaces on the façade with long glass panels, and terraces for sunbathing. From the mid-1930s onwards, the same construction type, with greater or lesser alterations depending on the location and building programme, was implemented in a series of Galić’s tourist accommodation buildings. All of them, “Vila Roxy”, “Vila Florida”, “Vila Miami”, and the Guesthouse Grbić, as well as the “Splendid” hotel were built in Dubrovnik.

The constructions in Dubrovnik and the hotel in Niška Banja (Serbia), based on the first-prized competition design, motivated Galić to establish his own office in Zagreb in 1939. In 1942/43, Galić and his fellow architect, Mladen Kauzarić made a little-known but important design for the housing complex of the Retirement Fund of Civil Servants at 21–23 Preradovićeve Street in Zagreb with three slab blocks

(unrealized). The two-storey block had open corridors as a main inner communication and two-level residential units with two bedrooms. The apartments had the living room and kitchen on the lower floor and bedrooms on the upper. To provide privacy for bedrooms Galić abolished the gallery and placed the sleeping areas of two apartments on the same floor. Each of the areas occupied half of the floor span of the living room placed below and above. The kitchen was the only room to have windows facing the gallery. Due to the high number of apartments, their uniform quality, and fewer staircases and elevators, the slab blocks with galleries became the generally accepted type of housing architecture in the socialist Yugoslavia in the 1950s.

Galić’s building at 35–35a Grada Vukovara Street repeated, in a slightly modified version, the floor plan of a somewhat larger apartments in Preradovićeve. The mature vocabulary of the *new architecture* was arguably modernized under the influence of Le Corbusier’s *Unité* exhibited in Zagreb in the spring of 1953. Galić adopted Le Corbusier’s approach to the building as an artwork created through the use of its constructive elements and materials as the means of sculptural and coloristic expression. In contrast to the original *Unité*, with its grid-shaped building front, Galić integrated the individual and the collective by gathering the living and bedroom areas within the rows of *strips* alternating on the building façade. Acknowledged as an important building Galić’s *version of Unité* was presented at several exhibitions of Yugoslav architecture abroad and published in international magazines. Despite this, from the mid-1950s, in the context of introducing new measures of rationalization and using the prefabrication in construction of mass housing, Galić was criticized for spending too much in order to promote himself and his own work. He took it personally, and in the sixth decade of his life, he left designing behind and devoted himself to teaching. His contribution to the development of housing architecture in Croatia was eventually acknowledged in 1993, when the annual *Award for the Best Achievement in Housing Architecture* of the Association of Croatian Architects was named after him. At the same time, his work in the interwar tourist architecture, although exceptional in the number and quality of designs, has not been adequately evaluated to this day. The author of this paper aims to correct this by highlighting Galić’s consistency in creating high-quality living spaces, in which his use of single-loaded corridor slab blocks is of particular importance.

Keywords: Drago Galić, Le Corbusier, single-loaded slab block, hospital, hotel, collective housing